

Trans jako výzva symbolickému uspořádání společnosti¹

Autor: Mgr. Petr Agha, LL.M.

Pracoviště: Ústav státu a práva AV ČR, v.v.i.

Abstract: This article defines the phenomenon of trans as an expression of the wide range of personal (gender) expressions and contrasts this idea with the tendency of societies to adopt deeply rooted ideas about what is "normal" and "natural", as well as the tendency to act with suspicion against such manifestations of personality that seem to be in conflict with these standards - sex change then appears to be "un-natural." This article raises questions about the relationship between (trans)gender and democratic imagination.

Key words: Transgender, transsexuality, identity, gender, sex, sex identity, gender identity, social roles

---

¹ Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378122

1. Identity: podstata nebo projekt?

Translidé svými projevy osobnosti a svojí touhu/potřebou měnit své pohlaví rozkrývají mechanismy genderových identit ve společnosti. Existence translidí ještě více zdůrazňuje různost sociálních a ekonomických omezení, které se vážou s různými identitami, a které se odvozují od našeho biologického pohlaví. Role (identita), která je nám při narození přiřazena, např. identita „žena“ nebo „muž“ nám, jak se ukazuje, automaticky přisuzuje celou paletu stereotypizací.²

Identita je v prostředí tradiční západní filozofie velice důležitým momentem, je to indikátor, který určuje samotnou podstatu našeho bytí v tomto světě. Naše identita je spletcem osobních příběhů, který zajišťuje soudržnost toku našich životů, tedy projevů naší osobnosti v socio – symbolickém řádu společnosti.³ Informuje ostatní o tom, co a kdo, ta nebo ona osoba je – co, v rámci socio – symbolického systému, představuje. A to i přes to, že afirmace vlastní individuality či příslušnosti k nějaké široce akceptované identitě je často dosahována na úkor ostatních identit, či dokonce jedinců, kteří slouží jako prostor, vůči kterému je naše afirmace realizována. Tedy, ta známá funkce binární opozice mezi X a Y, mezi tím, co je stejné a co je odlišné, či jinými slovy my a/vs oni.

Uvažování o identitách, které se nacházejí mimo tento symbolický rámec běžného, normálního, tedy těch kohesivních sociálních struktur, které se říká většinová společnost, a ve kterých se nachází „pravda“ o naší existenci a její podstatě, ukazuje na existenci prostoru, ve kterém se plně zrcadlí mechanismy tvorby identit a sociálních hierarchií, který slouží jako antiseptická nádrž alternativních životních forem. Není divu, že tento prostor je často místem, kde jsou identity pečlivě udržovanou a reprodukovanou formou obrany status quo. Na tomto místě je třeba poznamenat, že identity, které považujeme za přirozené, nevznikaly samy od sebe, ale byly spolu-vytvářeny v reakci na existující symbolické a mocenské struktury ve společnosti. Existuje mnoho historických situací, kdy (některé) identity nebyly výsledkem sebe-určení, ale výsledkem činnosti jiných skupin a symbolických struktur⁴ a někdy označeny za patologické.⁵

Naše životní zkušenost, její popis a následná katalogizace, vyjádření významu, není epistemicky k dispozici, vyžaduje (referenční) teoretický rámec, implicitní či explicitní. Symbolické a politické rámce multiplicity (jako je právě identita) získávají legitimitu především na základě jejich artikulace prostřednictvím subjektů a jejich jednotlivých/partikulárních zkušeností. To má ovšem zcela zásadní dopad na možnosti kritiky a změny těchto pohledů těmi, kteří nesdílejí tyto zkušenosti a tyto symbolické rámce, což následně znesnadňuje možnost (symbolického) dialogu a budování společenství občanů s rovnými právy.

Pokud budování identity a její funkce ve veřejném prostoru, nabádá k *mobilizaci* symbolického aparátu společnosti kolem jedné osy (např. heteronormativita), vzniká tlak na členy společnosti identifikovat tuto osu jako jejich definiční znak, a to i přesto, že je taková osa – např. heterosexuál, lesba, matka nebo chlapák – a její preskriptivní povaha, redukuje multiplicitu společnosti a jednotlivců ve snaze naplňovat existující společenský řád. *Zobecnění* symbolické osy a

² Young, I. M.. Justice and the Politics of Difference Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990.

³ Weeks, J. (2003) 'Necessary Fictions: Sexual identities and the Politics of Diversity' In J. Weeks; J. Hollands and M. Waites (eds) Sexualities and Society: A Reader. Cambridge: Polity Press. p.123

⁴ Althusser, L. [1971] (edition 2001) Lenin and Philosophy, and other essays. Trans. B. Brewster New York: Monthly Review Press.

⁵ Foucault, M. [1973] (edition 2003) The Birth of the Clinic: an archaeology of medical perception, Trans. A. M. Sheridan London: Routledge

těch, kteří se pod ní pod-řazují, právě v kontextu budování identit a jejich střetů, potom může snadno nabývat nikoliv jen formu po-pisu, ale spíše funkci před-pisu, diktátu toho, jak bychom se měli chápat.⁶

2. Identita na periferiích práva

Sada akceptovaných identit a jejich definičních znaků, která takto vzniká, tvoří soubor sociálních významů s důsledky pro každého z nás.⁷ Tato sada, která reprezentuje do značné míry uzavřenou formu, substrát soci-symbolického řádu, slouží jako prefabrikát lidské existence, který můžeme použít jako vstupenku do veřejného prostoru – zároveň slouží jako vyjádření podstaty naší existence. Tento tlak na osifikaci identity se potom promítá do potřeby charakterizovat alternativy či modulace stávajících modelů jako jinakost (nikoliv projev téhož) zlo, či nemoc.⁸

Běžný způsob, jak se vypořádat s rozmanitostí identit, je jejich omezení do dvou kategorií – maskulinní a feminní. Tyto dvě odlišné formy s plejádou rozdílných definičních znaků, jsou však definovány především jednou z nich, totiž tou maskulinní, kdy to mužské je konstruováno jako univerzální funkce, zatímco to ženské hraje roli výjimky, něčeho navíc, co lze charakterizovat pouze prostřednictvím deviace od mužského univerzálu.⁹ Dalším faktorem, který výrazně ovlivňuje naše vnímání TS, je rozdělení rozmanitosti identit a jejich projevů na kategorie muž – žena na pozadí kvantifikačního indikátoru „přirozený řád věcí“, který potom plní univerzální funkci, dělení jevů na „přirozené“ a „ne-přirozené“, čímž potom zpětně utvrzuje existenci těchto kvantifikačních indikátorů.¹⁰ Konkrétní jevy, které se vymykají této struktuře, se stávají „výjimkou potvrzující pravidlo“, které nejsou indikátorem toho, že naše falická struktura selhává ve své snaze pojmout totalitu lidské existence, nýbrž něco, co je ne-přirozené a musí být vyloučeno nebo normalizováno. Avšak vyloučení těchto jevů z podílu na přirozeném řádu věcí neznamená, že tyto jevy jsou ponechány svému osudu živořit někde na periferiích (práva). Jejich vyloučení ze symbolického uspořádání společnosti je jedním ze základních kamenů, na kterém je jednota společnosti budována.¹¹ Jinými slovy, nazvěme je alternativní verze lidské identity, jsou tedy „obětí“ dělení společnosti, avšak jejich vy-dělení z podílu na tom „přirozeném“, je autoritativně podřazuje tomu symbolickému řádu, ze kterého jsou vy-děleny.

V první řadě, ta forma identity, která je nám vnucována jako projev lidství (normálnosti), odráží pouze konkrétní projev-y (např. ona falická struktura), a nikoliv nějakou normu normality, jejíž univerzálnost je stvrzována poukazem na výjimečnost (ve smyslu odchylky) jiných projevů. Jinými slovy, jeden konkrétní projev identity, norma, je vstupenkou do „přirozeného řádu věcí“ do „my“ a ti, co jsou přijati, jsou však zcela podřízeni jejím korektivům. Tudíž, jiné formy lidské existence jsou

⁶ Appiah, Anthony and Amy Gutmann. 1996. *Color Conscious: The Political Morality of Race*. Princeton: Princeton University Press., s. 163.

⁷ Alcoff, Linda Martin. 1997. "Philosophy and Racial Identity." *Philosophy Today* 41:1–4:67–76.; 2006. "Visible Identities: Race, Gender, and the Self." New York: Oxford University Press

⁸ Connolly, William. 2002. *Identity\Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*. Minneapolis: University of Minnesota Press., s. 64.

⁹ Yannis Stavrakakis, *The Lacanian Left: Psychoanalysis, Theory, Politics* Albany: State University of New York Press, 2007.

¹⁰ Jacques Rancière. "Democracy means equality: Interview." in: *Radical Philosophy*. March/April 1997.

¹¹ Slavoj Žižek. *The Sublime Object of Ideology* (London; New York: Verso, 1989).

přijaty s podmínkou, tedy ne jako běžné projevy lidství, avšak jako menšiny (které chráníme a pomáháme jim).¹² A to je myslím ten moment, kde se TS projevuje jako skutečný test našich symbolických nástrojů. Tedy, náš symbolický řád je sice schopen pojmut tzv. homosexualitu jako odchylku od tohoto řádu, tedy někoho, kdo nenarušuje zcela fundamentálním způsobem náš symbolický řád – zženštilý muž, taťka – mamka atd. Toto vnitřní dělení totiž nenarušuje dělení společnosti na muže a ženy a hodnotové žebříčky. Přirozenost (hetero-normativita) se tak organicky potkává se svojí vlastní výjimkou – tedy s formulací jinakosti formou aplikace vlastních normativních struktur (taťka – mamka). TS narušují naše symbolické řády mnohem zásadněji. Jedním z důvodů je to, že to, že TS není „výjimkou potvrzující pravidlo“, ale skutečnou alternativou. Paradoxem TS zůstává to, že tvoří jakýsi zkrat mezi tvarem normálnosti a jeho meta-podobou (funkcí).

3. Identita a její regrese

Prvním krokem v naší snaze pojmenovat ideologii, která se skrývá za právní úpravou TS v českém právním řádu, je podle mého názoru rozpoznat fascinující přítomnost Řádu¹³ ve struktuře naší společnosti – tedy ten element, který nedostatky našich symbolických struktur přetváří do pozitivních tvarů přirozenosti. Z jiného úhlu pohledu se dá říci, že alternativní projevy identity jsou nahlíženy skrze Řád, kterému, nejsou zcela podřízeny, avšak jeho funkce je rozlišit, či umožnit změnu našeho nahlížení na pole lidské existence z bodu „ne-možnost“ do bodu „zákaz“, který potom chrání narušení naší normalizované formy existence. Tedy TS jedinec je na jedné straně zachycen v síti symbolických významů jenom potud, pokud jej není možné identifikovat s normalitou a na straně druhé představuje hrozbu naší symbolické ekonomii, pokud by se stal její „normální součástí“.

Lze tedy konstatovat, že TS ukazuje na podstatu českého právního řádu a jeho symbolické (hetero-normativní) struktury v jejich nejčistší podobě – jako jakýsi zkrat v síti různých úrovní a lokalit, které tvoří strukturu, ve které se pohybujeme. Tento zkrat pak odhaluje způsob, jakým se dominantní rámec vypořádává s existencí alternativ - ochrana práv menšin v první řadě slouží k udržování jednoho dominantního Řádu tím, že některé projevy identit označuje jako menšinové (ochrany hodné) a výjimečné, jiné zcela zavrhuje, případně označuje jako nemoc. Právo tedy v první řadě operuje jako garance toho, že svět kolem nás můžeme pojmenovávat a nějakým způsobem určovat jeho směr a význam. Donucovací rozměr právních předpisů je potom legitimován odkazem k hodnotám, které vyjadřuje, které jsou poněkud cyklicky obsaženy v právním řádu jako takovém. Právní řád v otázkách TS však také ukazuje svojí odvrácenou tvář, kterou bychom mohli nazvat – vášní pro nevědomost¹⁴ – tedy touhou nevědět. Implicitní součástí této zakladatelské nevědomosti je tendence práva (právního řádu) vytvářet svoje vlastní subjekty práva, resp. jejich komprehensivní teorie, které potom implementuje/implantuje.¹⁵ Právní řád tedy vytváří zdání, že subjekty práva jsou totožné (zcela vyjadřují) spektrum lidských osobností. Tedy, člověk se stává člověkem (fyzickou osobou), pokud přijme tvar, který mu právní řád přiděluje, tedy subjektem práva.

---

¹² Slavoj Žižek. *The Sublime Object of Ideology* (London; New York: Verso, 1989)

¹³ Yannis Stavrakakis, *The Lacanian Left: Psychoanalysis, Theory, Politics* Albany: State University of New York Press, 2007.

¹⁴ Renata Salecl, Lecture “The Passion of Ignorance”

¹⁵ Butler, J. Laclau, E. and Žižek, S. *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues On The Left* (London and New York: Verso, 2000).

Pokud si položíme do jisté míry filosofickou otázku: co je vlastně právo, nabízí se v kontextu této úvahy způsob, jak na ní odpovědět položením otázky - jaké právo se aplikuje v tomto konkrétním případě? Tedy spíše nás bude zajímat *juris – dikce* (vyslovení práva), to, jak se právo vysloví k existenci TS. Snaha prezentovat právní řád (právo) jako právo (odraz přirozeného řádu) se neobejde bez odkazu na určité autoritativní vyslovení práva ve spojení s nějakým donucovacím aparátem. Snaha dosáhnout změny postavení alternativních projevů identit v rámci dominantního socio-symbolického řádu (tedy právního řádu – právo lidských práv) může dosahovat pouze dílčích úspěchů, neboť i přesto, že zpochybňuje ono vyslovení práva, činí tak ve jménu toho práva, se kterým se utkává, tedy s onou prefabrikovanou identitou. Tu sice zpochybňuje, avšak pouze ve jménu principů tohoto právního řádu. Tedy disentní aktivita jednotlivce může dosáhnout úspěchu pouze, pokud se opírá o (předem) určený systém práva.¹⁶ Pohybuje se tedy v prostoru, který existující socio-symbolický rámec již předem vymezil, a tudíž předjímá i konečný výsledek, jeho formu. Výzvu TS přetaví do kategorie „menšina hodná ochrany“, a tento akt zároveň ztvrdzuje existující standardy identit.

4. Závěr

Identita je tedy v první řadě odrazem naší snahy zachytit v podmíněných identifikacích multiplicitu lidské existence, jejichž prostřednictvím můžeme jednat o našem postavení (zařazení) ve specifických sociálních situacích či společenských hierarchiích. Tedy, jinými slovy, identita, v dialogu s biologickým či sociálním potenciálem každého jednotlivce, vzniká s ohledem na možnosti a preference dané kultury. Tyto identity kolísají ve vztahu k prostoru, ke kterému se vztahují, a produkují tak komplexní síť symbolických vztahů. Snaha fixovat jedince do prefabrikovaných identit slouží v první řadě jako nástroj reprodukce existujících socio-symbolických mantinelů. Připustíme-li však, že identita je něco, co vytváříme a co je neustále otevřeno změnám, promění se to, co jsme chtěli obdařit absolutním statusem (např. přirozenost heterosexuálních vztahů) v propustnou kategorii, která je schopna lépe pojímat rozmanitost a různorodost, která byla až do tohoto momentu ohrožením našeho symbolického uspořádání. Tento první krok je však pouze podmínkou pro vytvoření diskurzu, ve kterém budeme schopni pře-hodnotit naše symbolické uspořádání. TS je výpovědí o naší neschopnosti představit si alternativní uspořádání světa, a nástroje, prostřednictvím kterých se snažíme vypořádat s existencí alternativy TS, jasně ukazují, že doposud upřednostňujeme spíše zarputilou konzervaci před otevřeností, která je základní podmínkou fungování moderní demokratické společnosti.

---

¹⁶ Slavoj Žižek. *Welcome to the Desert of the Real*, London and New York: Verso, October 2002.

Referenční seznam:

MONOGRAFIE:

Alcoff, Linda Martin. 1997. "Philosophy and Racial Identity." *Philosophy Today* 41:1–4:67–76.; 2006. "Visible Identities: Race, Gender, and the Self." New York: Oxford University Press

Connolly, William. 2002. *Identity\Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*. Minneapolis: University of Minnesota Press

Foucault, M. [1973] (edition 2003) *The Birth of the Clinic: an archaeology of medical perception*, Trans. A. M. Sheridan London: Routledge

Slavoj Žižek. *The Sublime Object of Ideology* (London; New York: Verso, 1989).

Young, I. M.. *Justice and the Politics of Difference* Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990

Yannis Stavrakakis, *The Lacanian Left: Psychoanalysis, Theory, Politics* Albany: State University of New York Press, 2007